

І.Б.Царалунга

СТАРΟΣЛОВ'ЯНСЬКА МОВА

Навчальний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

«Новий Світ – 2000»
Львів – 2020

УДК 811.163.1
ББК 81.416.1
Ц 18

Гриф надано Міністерством освіти і науки України

РЕЦЕНЗЕНТИ:

О.А. Албул, кандидат філологічних наук, доцент;
І.В. Лучук, кандидат філологічних наук, доцент;
М.М. Торчинський, кандидат філологічних наук, доцент.

Ц 18 **Царалунга І.Б.**
Старослов'янська мова. Навчальний посібник. – Львів: “Новий Світ-2000”, 2020. –
188 с.

ISBN 966-418-043-2 “Новий Світ-2000”

Навчальний посібник висвітлює основні питання виникнення і розвитку слов'янської писемності, містить відомості про закономірності фонетичної, морфологічної і синтаксичної систем старослов'янської мови. Поєднує у собі теоретичну і практичну частини із довідковою, зокрема, вправи і завдання різного спрямування – засвоєння окремих явищ мовної структури, комплексний аналіз давніх текстів, порівняння і зіставлення явищ старослов'янської мови з фактами слов'янських мов, передусім української. У довідковій частині подано допоміжні матеріали: термінологічний лінгвістичний словник, словник скорочених написань слів у текстах, перекладний словник тощо.

Для студентів гуманітарних і філологічних факультетів вищих навчальних закладів.

УДК 811.163.1
ББК 81.416.1
Ц 18

ISBN 966-418-043-2

© І.Б. Царалунга, 2020
© “Новий Світ-2000”, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ЧАСТИНА I. ТЕОРЕТИЧНА	5
Розділ 1. ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКУ МОВУ	6
Тема 1. Виникнення та поширення старослов'янської мови	6
Тема 2. Старослов'янська графіка	11
Розділ 2. ФОНЕТИКА	17
Тема 1. Фонетична система старослов'янської мови другої половини IX століття (ранній етап розвитку)	17
Тема 2. Звукова система старослов'янської мови у порівняльно-історичному висвітленні	21
Тема 3. Фонетичні процеси, пов'язані з дією закону відкритого складу	28
Тема 4. Пізніші звукові процеси у старослов'янській мові (X-XI ст.) (засвідчені старослов'янськими пам'ятками).....	33
Розділ 3. МОРФОЛОГІЯ	37
Тема 1. Іменник	37
Тема 2. Займенник	46
Тема 3. Прикметник	50
Тема 4. Числівник: категорія лічильних слів	54
Тема 5. Дієслово	60
Тема 6. Незмінні частини мови	80
Розділ 4. СИНТАКСИС	91
Тема 1. Просте речення	91
Тема 2. Ускладнення речень. Складне речення	95
ЧАСТИНА II. ПРАКТИЧНА	99
Розділ 1. ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКУ МОВУ	100
Виникнення та поширення старослов'янської мови	100
Старослов'янська графіка	100
Розділ 2. ФОНЕТИКА	102
Розділ 3. МОРФОЛОГІЯ	115
Іменник	115
Займенник, прикметник, числівник.....	118
Дієслово	120
Незмінні частини мови	124
Розділ 4. СИНТАКСИС	132
Розділ 5. ТЕКСТИ ДЛЯ АНАЛІЗУ.....	140
ЧАСТИНА III. ДОВІДКОВА	144
Термінологічний лінгвістичний словник	145
Карти, таблиці.....	148
Словник скорочених написань слів у пам'ятках.....	154
Словник старослов'янсько-український.....	155
Предметний покажчик	182
Список літератури	185
Список умовних скорочень.....	186

ПЕРЕДМОВА

Старослов'янська мова як перша навчальна дисципліна історико-лінгвістичного циклу, що вивчається студентами гуманітарних і філологічних факультетів педінститутів та університетів, посідає важливе місце у загальній системі підготовки філологів, вчителів української мови й літератури. Навчальний курс „Старослов'янська мова” дає теоретичні і практичні знання, без засвоєння яких неможливе наукове розуміння основних фонетико-граматичних категорій і форм сучасної української мови і споріднених із нею мов.

Навчальний посібник побудовано відповідно до робочої програми курсу. Він містить теоретичні відомості з історії розвитку слов'янської писемності, матеріали з фонетики, морфології і синтаксису старослов'янської мови й охоплює такі питання: виникнення старослов'янської мови, її місце серед інших слов'янських мов; найдавніші слов'янські азбуки – походження та розвиток; пам'ятки писемності давніх слов'ян; характер звукової системи старослов'янської мови в її історичному розвитку; порівняльно-історичне висвітлення походження звуків старослов'янської мови; морфологічна система старослов'янської мови; особливості парадигм змінних частин мови; морфологічні особливості незмінних частин мови; синтаксична система старослов'янської мови. У кожному розділі теоретичної частини особливої уваги надано фактам, які дозволяють студентам не лише глибоко осмислити явища старослов'янської мови, але й зіставити їх із фактами сучасної української мови та інших слов'янських мов. Теоретичні розділи містять запитання для самоконтролю, що сприяють закріпленню матеріалу з кожної теми. Фактичний матеріал викладено з урахуванням сучасних досягнень історичної славістики, доступності, наочності, зв'язку теорії з практикою, системності й послідовності. Це дозволить підвищити освітній і виховний потенціал майбутніх вчителів-словесників із дисциплін лінгвістичного циклу. Теоретичну основу посібника становлять положення, викладені у підручниках О.І. Леути (Леута О.І. Старослов'янська мова. – К.: Вища школа, 2001), М.Ф. Станівського (Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. – К.: Вища школа, 1983), Г.О. Хабургаєва (Хабургаев Г.А. Старославянский язык. – М.: Просвещение, 1986).

Міцні теоретичні знання і стійкі навички аналізу явищ старослов'янської мови можна набути лише у результаті виконання вправ і завдань різного характеру. Для такої роботи створено практичну частину посібника. Вправи і завдання розроблено з метою сприяти засвоєнню знань щодо системи і структури старослов'янської мови, поданих у попередній, теоретичній, частині. Посібник містить вправи різного спрямування – засвоєння окремих явищ мовної структури, комплексний аналіз давніх текстів, порівняння і зіставлення явищ старослов'янської мови з фактами слов'янських мов, передусім української. Вправи і завдання різні за обсягом, що дозволяє викладачеві розподіляти матеріал для опрацювання під керівництвом в аудиторії і самостійно вдома. У кінці розділів подано орієнтовні тестові і контрольні завдання з курсу, однотипні за характером, що допомагає індивідуалізувати навчальну діяльність студентів.

Ілюстративний матеріал посібника побудовано на основі найважливіших і найвідоміших пам'яток старослов'янської мови, дібрано із різноманітних посібників з курсу „Старослов'янська мова”. Вивчаючи категорії і форми старослов'янської мови усіх рівнів, не можна не зважати на велике виховне значення старослов'янських текстів „Притча про виноградаря”, „Притча про блудного сина”, „Притча про сіяча”, які проповідують ідеї добра, любові до ближнього й інші забуті сьогодні духовні цінності.

У довідковій частині вміщено допоміжні матеріали до вивчення курсу „Старослов'янська мова”: термінологічний лінгвістичний словник, що розкриває сутність окремих лінгвістичних явищ і процесів; словник скорочених написань слів у текстах для кращого розуміння текстів; перекладний словник, який охоплює значну частину старослов'янської лексики посібника.